y Bathdy Brenhinol a'r Rhyfel Byd Cyntaf

'Arian, Arfau Rhyfel a Medalau'

Newidiodd bywyd Prydain yn llwyr yn sgil y Rhyfel Byd Cyntaf.

ARIAN BATH

Dyma'r arian oedd mewn cylchrediad ar ddechrau'r rhyfel:

EFYDD ffyrling, dimai, ceiniog
ARIAN tair ceiniog, chwe cheiniog, swllt, dau swllt, hanner coron
AUR hanner sofren, sofren

BETH DDIGWYDDODD I'R HOLL AUR?

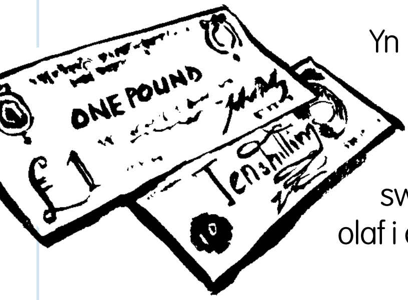

Yn 1914, daeth yn amlwg fod angen yr aur i dalu am gostau'r rhyfel. Credai Canghellor y Trysorlys – y Cymro David Lloyd George – yn gryf na allai'r wlad fforddio defnyddio darnau aur; credai hefyd fod pobl Prydain, wrth eu defnyddio, yn rhoi'r argraff eu bod yn helpu'r gelyn. O fewn dyddiau, cyhoeddwyd arian papur y Trysorlys gwerth £1 a 10 swllt, a buan iawn y diflannodd y darnau aur oedd mewn cylchrediad. Hwn oedd y tro olaf i ddarnau aur fod mewn defnydd cyffredinol, a newidiwyd yr arian bath am byth.

ARIAN ac EFYDD

Cododd y galw am ddarnau arian ac efydd yn sylweddol yn ystod y rhyfel. Roedd mwy o ddefnydd yn cael ei wneud o arian – nid yn unig oherwydd nad oedd aur ar gael, ond hefyd oherwydd bod yr holl weithgarwch diwydiannol ar raddfa enfawr yn cynyddu'r galw amdano. Roedd mwy o ferched yn gweithio nag erioed o'r blaen, ac roedd yn rhaid talu cyflogau. Bu'n rhaid i'r Bathdy weithio bob awr o'r dydd a'r nos i gwrdd â'r galw, ac ar ôl y rhyfel penderfynwyd is-gontractio'r gwaith o gynhyrchu darnau efydd, dros dro, i fathdai yn Birmingham. Mae'n hawdd adnabod y darnau hyn gan fod y llythrennau 'H' neu 'KN' wedi eu stampio yn ymyl y dyddiad.

Effaith
TYMOR HIR

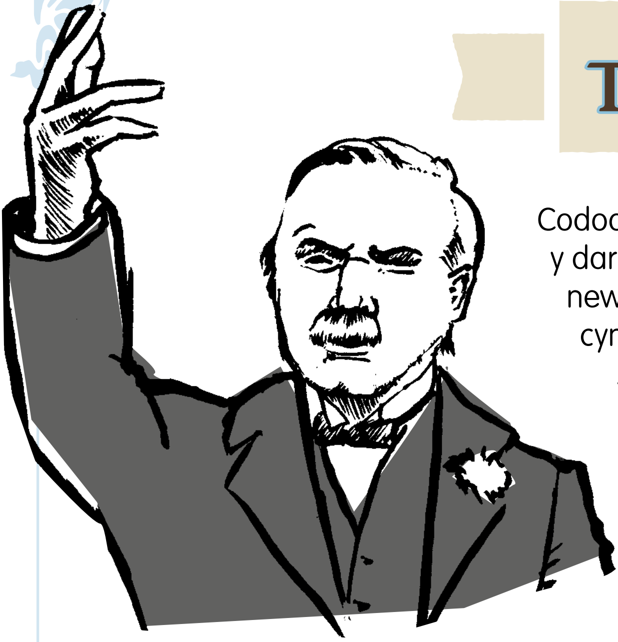

Cododd arian yn ei bris yn ystod ac ar ôl y rhyfel. Erbyn 1920 roedd gwerth y darnau arian wedi'u toddi yn uwch na'u hwynebwerth. Roedd angen newid y sefyllfa ar frys. Penderfynodd un o bwyllgorau'r cabinet – yn cynnwys David Lloyd George, a oedd bellach yn Brif Weinidog, ac Austen Chamberlain, Canghellor y Trysorlys – fod yn rhaid gostwng gwerth y darnau o 925 rhan o arian pur (safon a ddefnyddiwyd ers y cyfnod Eingl-Sacsoneg) i safon is, sef 500. Defnyddiwyd yr aloi arian newydd hwn hyd ddiwedd yr Ail Ryfel Byd.

POBL

Aeth llawer o staff y Bathdy i ymladd yn y rhyfel, ond ni ddaeth nifer ohonynt yn ôl. Ar 13 Mehefin 1917 glaniodd bom o un o awyrennau'r gelyn ar y Bathdy gan ladd 4 aelod o'r staff ac anafu llawer. Roedd Sir John Cawston, Dirprwy Feistr y Bathdy, yno ar y pryd. Disgrifiodd ei ferch 'y diwrnod erchyll y cafodd y Bathdy ei daro, gan ladd llawer o ddynion'. Cafodd y digwyddiad effaith fawr ar Cawston: 'ar ôl gwneud popeth a allai i helpu, roedd yn swp sâl...'

Ar ôl y rhyfel, roedd y Bathdy'n awyddus i gyflogi cyn-filwyr. Un ohonynt oedd Charles Coombes, cerflunydd cofebau rhyfel; ef oedd cynllunydd ffigur Britannia a fabwysiadwyd ar gyfer y geiniog efydd yn 1937.

MEDALAU

Yn ogystal â medalau am ddewrder, a Sêr 1914 a 1914–15, roedd angen i'r Bathdy gynhyrchu wyth miliwn o Fedalau Rhyfel Prydeinig a phum miliwn o Fedalau Buddugoliaeth. I'w helpu i ddod i ben â'r galw, roedd yn rhaid i'r Bathdy gael cymorth gan ffatri fedalau dros dro yn Woolwich.

ARFAU RHYFEL

Gwnaeth y Bathdy gyfraniad uniongyrchol i'r rhyfel gyda'i waith ar arfau. Roedd y gwaith arbenigol yn cynnwys:

- Addasu'r cloriannau arian awtomatig i bwyso cetris, gan waredu'r rhai oedd yn rhy drwm neu'n rhy ysgafn
- Cynhyrchu peiriannau mesur pwrpasol a allai wirio trwch cetris mân arfau
- Cynhyrchu peiriannau gosod cetris i lenwi gwregysau cetris gynau-peiriant
- Cynhyrchu ystod eang o fesuryddion i safon uchel o gywirdeb, eu hatgyweirio neu eu trawsnewid i ffitio dyfeisiadau eraill, a chynhyrchu offer anelu magnelau.

Roedd adnoddau'r Bathdy'n addas iawn i gyflenwi'r sgiliau peirianneg arbenigol oedd yn angenrheidiol ar gyfer y gwaith.